

УДК 336.27:338.431(477)
© 2017

**І.В. ДЕМ'ЯНЕНКО,
А.В. БУРЯК,**
кандидати економічних наук

Національний університет
харчових технологій, Україна –
Національний університет
біоресурсів і природокористування,
Україна
E-mail: i.demyanenko@ukr.net

вул. Володимирська, 68, м. Київ
вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ
ВІДНОСИНИ
В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО
РОЗВИТКУ АГРОСФЕРИ

Розглянуто теоретико-методологічні аспекти сучасної наукової парадигми розширеного суспільного відтворення та його рушійного чинника – інвестиційно-інноваційного процесу. Уточнено економічну сутність інвестування як процесу примноження сукупного капіталу підприємств за рахунок додаткового вкладення основного та оборотного капіталу. Визнано за необхідне вдосконалення з цією метою системи фінансово-кредитних відносин агротоваровиробників та підприємств харчової промисловості; виявлено позитивні тенденції у цій сфері та можливості подальшого розвитку.

Ключові слова: розширене суспільне відтворення, інвестиційно-інноваційний процес, фінансово-кредитні відносини, ендогенні фінансові ресурси, кредити.

Постановка проблеми. Інтеграція України в Європейську спільноту країн обумовлює необхідність здійснення не тільки адаптивних змін в організаційно-правовому полі функціонування економіки, а й насамперед істотне підвищення її результативної продуктивності. Адже нинішній рівень виробництва валового внутрішнього продукту (ВВП) в розрахунку на одну особу населення в Україні майже у 2,5 раза менший, ніж у середньому по групі країн східної Європи.

Такий контраст виник унаслідок втрат, понесених Україною від нерішучих дій в період ринкової трансформації національної економіки, у результаті світової фінансової кризи 2008 р., анексії Росією Криму та військової агресії в Донбасі. З огляду на загальновідомий наявний нереалізований потенціал України, існуючий розрив у рівні розвитку її зі західними сусідніми країнами має бути подоланий.

Згідно зі стратегією соціально-економічного розвитку українського суспільства, вирішення зазначеної проблеми має здійснюватися на основі переведення процесу суспільного відтворення на тренд інвестиційно-інноваційного поступу.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Багатоаспектний синтез концептуальних положень існуючих теорій економічного розвитку, розроблених представниками різних наукових шкіл, зусиллями плеяди Нобелівських лауреатів П. Самуельсона, Г. Марковича, М. Міллера, Ф. Модільяні, Д. Тобі, У. Шарпа, Р. Солоу, втілюється в сучасну парадигму розширеного суспільного відтворення. Науковцями встановлена беззаперечна тенденція залежності темпу розширеного суспільного відтворення від зваженої пропорції розподілу суспільного продукту на нагромадження і споживання та пріоритет-

ності інтенсивного інвестиційно-інноваційного розвитку, обумовленого відповідним механізмом його ресурсного забезпечення системою фінансово-кредитних відносин.

Деякі положення зазначеної парадигми знайшли подальший розвиток з урахуванням специфічних особливостей України у визначенні стратегії становлення і розвитку національної економіки в умовах ринку [7]. Вагомий вклад у вирішення зазначених завдань внесли О. Амоша, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Даниленко, М. Крупка, І. Лукінов, П. Саблук та ін. [2, 5, 6, 12, 13, 18, 19, 20]. Фінансові складові зазначеної проблеми розробляли І. Бланк, А. Гриценко, Б. Данилишин, Ю. Пахомов, А. Чухно, С. Юрій та ін. Це дозволило створити підґрунтя для вирішення теоретичних і практичних питань успішного функціонування окремих секторів та галузей економіки.

Фінансові аспекти інвестиційно-інноваційної моделі розвитку аграрного сектору країни (зокрема, аграрного виробництва та харчової промисловості) знайшли висвітлення у працях В. Алексійчука, В. Амбросова, П. Борщевського, А. Гайдучького, О. Гудзь, М. Дем'яненка, А. Заїнчковського, М. Кропивка, О. Непочатенко, П. Стецюка, В. Россохи та ін. [1, 5, 9, 11, 15, 16].

Проте, як показує огляд наукових публікацій, деякі питання теорії інвестиційно-інноваційного процесу в контексті відтворювальної системи, зокрема механізму фінансово-кредитного його забезпечення, вимагають ще більш глибокого дослідження.

Мета дослідження полягала у виявленні і аналізі нових властивостей механізму фінансово-кредитних відносин у системі суспільного відтворення, зумовлених їх еволюцією в період переходу від трансформаційної до послідовно ринкової форми господарювання.

Результати дослідження та їх обговорення. Сучасна наукова парадигма суспільного відтворення, як загальне інтернаціональне надбання, є продуктом зусиль учених різних поколінь та науково-економічних шкіл. Вона посідає чільне місце в системі генези економічного зростання і соціально-економічного розвитку, а її теоретико-прак-

тичний аспект – інвестиційно-інноваційна діяльність виступає методологією регулювання параметрів динаміки економіки на макро- та мікрорівнях, які зумовлюють суспільно-економічний прогрес.

Загалом інвестиційна та інноваційна детермінанти відносно динаміки економічних систем знаходяться в діалектичній єдності. Інвестиційна складова двосидного чинника зазначеного процесу являє собою об'єктивну основу безперервності відтворення і перманентного нарощування обсягу функціонального капіталу для збільшення виробництва суспільного продукту з метою максимально можливого задоволення зростаючих потреб виробничого і споживчого характеру. А інноваційна складова у відтворювальному процесі виступає основою покращення якості визначеності функціонуючих продуктивних сил (як окремих виробників – суб'єктів господарювання, так і суспільного виробництва загалом) та ступеня їхньої досконалості й результативної ефективності [8].

У зазначених умовах інвестування відображає фінансові відносини сучасної реальності щодо генерації фінансових ресурсів у відтворювальному процесі. Подібно до того як категорія “капітал” послідовно пов'язувалась із торговим, промисловим (виробничим), банківським і фінансовим капіталом і врешті стала узагальненим вартісним еквівалентом виразу всіх факторів виробництва (земля – капітал, виробничий основний і оборотний капітал, людський капітал), так і відносини фінансового ринку зумовлюють переосмислення й самої категорії “фінанси”, і окремих категорій фінансового механізму, зокрема – категорії “інвестиції” та інвестиційної діяльності [14].

Як зазначає І.О. Бланк, “інвестиції підприємств становлять собою вкладення капіталу в усіх його формах у різні об'єкти (інструменти) його господарської діяльності з метою отримання прибутку, а також досягнення іншого економічного і неекономічного ефекту, здійснення якого ґрунтується на ринкових принципах і пов'язане з факторами часу, ризику і ліквідності” [4, с. 21]. Тобто інвестиції відособлюються від реального виробничого процесу (у якому функціонують

фінансові ресурси як витрати на виробництво певного продукту) і набувають виразу вхідних фінансових потоків у відтворювальний оборот капіталу у формі капіталовкладень.

За виразом К. Маркса, походження інвестиційного ресурсу "...впливає не із нагромадження – не із перетворення додаткової вартості в капітал, а із зворотного перетворення вартості, яка відгалузившись, відділившись в грошовій формі від тіла основного капіталу, перетворилася в новий – в додатковий або більш ефективний основний капітал того ж роду" [16, с. 193]. Із зазначеного впливає висновок, що інвестиції – це своєрідний відросток капіталу від материнського відтворювального процесу певної економічної системи, що може бути "відщеплений і пересаджений" для розмноження у ґрунт відтворювального процесу у своїй же (самофінансування) або іншій економічній системі шляхом інвестиційної діяльності.

Інвестиційна діяльність підприємства, за І.О. Бланком, "становить собою цілеспрямовано здійснюваний процес пошуку необхідних інвестиційних ресурсів, вибору ефективних об'єктів (інструментів) формування збалансованої за обраними параметрами інвестиційної програми (інвестиційного портфелю) та забезпечення її реалізації" [4, с. 23].

Інвестиційна діяльність є невід'ємною сферою економічного зростання і розвитку, яка регламентується підприємством відповідно до прийнятої інвестиційної політики як самостійного її блоку у складі загальної стратегії підприємства з врахуванням особливостей функціонуючого "інвестиційного" ринку. Цей ринок характеризується попитом, пропозицією та ціною інвестиційних ресурсів, які виступають у грошовій, фінансовій (акції, облігації, депозитні рахунки, сертифікати банків); матеріальній (машини, будівлі, матеріали, напівфабрикати тощо) та нематеріальних формах (кредит, лізинг, оренда, іпотека, концесії тощо). Найпоширенішою формою "товару" інвестиційного ринку є грошова у формі кредиту. Тому економічні відносини, що функціонують у сфері інвестиційного ринку щодо обороту інвестиційного капіталу між його суб'єктами, набули узагальненого виразу фінансово-кредитних.

Фінансово-кредитні відносини аграрних підприємств (як ядра агросфери, тісно пов'язаного зі суб'єктами харчової промисловості в реалізації продовольчого забезпечення суспільства) мають бути адекватними до специфічних особливостей цього сектору національної економіки [3]. Вони полягають у такому:

- кредити мають надходити в певні, обумовлені технологією виробництва терміни, оскільки технологічний процес здебільшого не можна ані прискорити, ані уповільнити, ані перенести на інший час. Це зумовлено сезонністю і неритмічністю виробництва, значним розривом у періоді понесення виробничих витрат і одержання товарної продукції для її реалізації;

- великий обсяг незавершеного виробництва, специфічність малоліквідної застави (майбутній урожай, худоба, майно), велика ризиковість господарювання (залежність від примх природно-кліматичних умов), що потребує додаткових витрат страхового захисту тощо [10].

У процесі ринкової трансформації аграрного сектору і становлення фінансово-кредитних відносин ринкового типу ці особливості не враховувалися: вважалося, що кожний суб'єкт господарювання може залучати кредити за ринковою ціною. Проте така універсальна модель фінансово-кредитних відносин для аграрних товаровиробників не спрацювала. Адже продовжувала існувати (та й існує зараз) значна диспропорція цін на аграрну і промислову продукцію з порушенням цінової рівноваги не на користь аграріїв. Унаслідок цього надходження кредитів в аграрний сектор практично припинилося. Отримали негативний результат і кредитори: вони втратили потенційно кредитоспроможний сектор економіки.

Еволюція фінансово-кредитних відносин на інвестиційному ринку в Україні пройшла також несприятливу фазу диспропорції величини відсоткової ставки кредиторів, як плати за кредит, і рівня рентабельності позичальника, а також застосування моделі здешивлення кредитів для аграріїв частковою компенсацією відсоткових ставок за рахунок бюджетних коштів, впровадженої з 2000 р.

Ця модель мала низку ускладнень, перепон для позичальника: відсутність у нього заборгованості з виплати заробітної плати, платежів до Пенсійного фонду, обов'язковість страхування врожаю, надання довгострокових кредитів на конкурсній основі, використання кредитів для купівлі сільськогосподарської техніки виключно "вітчизняного виробника" тощо.

Незважаючи на зазначені недоліки, впроваджений механізм бюджетної підтримки аграрних товаровиробників був позитивним. Загальний обсяг наданих їм кредитів за 2001–2010 рр. збільшився майже у 6 разів, а частка у їх складі пільгових кредитів в окремі роки сягала 80 %. Проте порядок пільгового кредитування не був стабільним, він щороку змінювався. Виникла необхідність заміни і критерію розподілу кредитів: базою розподілу мав стати не обсяг виробництва кредитором сільськогосподарської продукції за попередні п'ять років, а обсяг виробничих витрат, які покривалися кредитами, зокрема, паливно-мастильних матеріалів, насіння, добрив, запасних частин, агрохімікатів захисту рослин, ветеринарних препаратів тощо.

У наступному (після 2010 р.) періоді поряд з удосконаленням механізму державної підтримки аграрних товаровиробників,

шляхом часткової компенсації відсоткових ставок за кредит, було здійснено низку адміністративних заходів щодо формування дієвого механізму інвестиційного розвитку агросфери як цілісного комплексу. Зокрема, важливого значення набули заходи стимулювання інвестиційного процесу агроформувань за рахунок їхніх ендогенних ресурсів (звільнення від оподаткування прибутку, спрямованого на інвестиції; пільгового тарифного регулювання імпорту технологічних засобів інноваційної модернізації; активізації залучення прямих іноземних інвестицій та збільшення експорту аграрної продукції тощо).

Зазначене сприяло позитивній динаміці обсягу інвестиційних капіталовкладень в агросферу України (таблиця). Отримані дані засвідчують загальноіснуючу недостатність в Україні інвестиційних ресурсів для забезпечення належного розвитку суспільного відтворення: частка інвестицій у ВВП зростала лише до 2012 р., а потім істотно зменшилася. Звісно, що процес суспільного відтворення може належно забезпечувати соціально-економічний розвиток суспільства за величини капітальних інвестицій в межах 20–25 % від ВВП, тобто майже у 2 рази більше, ніж наразі.

Динаміка капіталовкладень в агросферу

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	%
Валовий внутрішній продукт, млрд грн	1120,6	1349,2	1459,1	1522,7	1586,9	1979,5	176,6
Капітальні інвестиції, млрд грн	189,1	259,9	293,7	267,7	219,4	273,1	144,5
- до ВВП, %	16,9	19,3	20,1	17,6	13,8	13,8	-3,1
Сільськогосподарська продукція, млрд грн	194,9	233,7	223,3	252,9	251,4	239,4	122,8
Капітальні інвестиції в галузь, млрд грн	11,6	17,0	19,4	19,0	18,8	30,1	259,5
- до ВВП, %	1,0	1,3	1,3	1,2	1,2	1,5	+0,2
- до всіх інвестицій, %	6,1	6,5	6,6	7,1	8,6	11,0	+0,4
- до продукції галузі, %	5,9	7,2	8,7	7,5	7,5	12,6	+6,7
Продукція харчової промисловості, млрд грн	193,1	223,7	254,5	261,8	302,4	390,7	202,3
Капітальні інвестиції в галузь, млрд грн	8,7	12,2	13,6	15,3	13,5	13,5	155,1
- до ВВП, %	0,8	0,9	0,9	1,0	0,8	0,7	-0,1
- до всіх інвестицій, %	4,6	4,7	4,6	5,7	6,1	4,9	+0,3
- до продукції галузі, %	4,5	5,4	5,3	5,8	4,5	3,4	-1,1

Джерело: розраховано автором за [19].

Спостерігається досить високий динамізм нарощування обсягу інвестицій у харчову промисловість і аграрний сектор. Якщо за 2010–2015 рр. приріст інвестицій в національній економіці становив 44,5 %, то у харчовій промисловості дорівнював 55,1 %, а в аграрному виробництві – 159,5 %. У цілому сумарна частка інвестицій аграрного сектору і харчової промисловості в загальнодержавному обсязі інвестицій зростає від 10,7 до 16,0 %. Це значною мірою зумовлено більш високим ступенем окупності капіталовкладень у згаданих галузях проти загальнодержавного рівня [17].

Подальше поліпшення стану забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку

суспільного відтворення в Україні передбачається здійснити на основі завершення до кінця 2017 р. програми реформування місцевого самоврядування та територіальної влади, націленої на утворення в сільській місцевості фінансово самодостатніх об'єднаних територіальних громад як системних центрів розвитку. Цьому має сприяти також імплементація європейського механізму фінансово-кредитних відносин та механізмів державної підтримки розвитку фермерства в Україні з введенням у майбутньому земельної іпотеки та поглибленої технологічної переробки сільськогосподарської сировини в системі національного експорту.

Висновки

1. Стратегічний вибір України відносно її інтеграції до Європейської спільноти країн обумовлює необхідність досягнення рівня продуктивності ВВП у розрахунку на одну особу, що є в ЄС, тобто збільшити його в найближчому часі у 2,5 рази.

2. Вирішення цього завдання має бути здійснено на підставі сучасної наукової парадигми розширеного суспільного відтворення. Рушійним чинником динамізму в цьому контексті є інвестиційно-інноваційний процес, який передбачає діалектичну єдність розвитку продуктивних сил та їх результативність на основі збільшення вкладень капіталу (інвестування) та техні-

ко-технологічної модернізації виробництва (інноваційність).

3. Загальний соціально-економічний розвиток суспільства потребує забезпечення позитивного динамізму аграрного виробництва і харчової промисловості. Специфічні особливості цих галузей потребують вдосконалення фінансово-кредитних відносин у напрямі своєчасного і достатнього кредитування їхніх потреб.

4. Аналіз розвитку фінансово-кредитних відносин аграрного сектору економіки свідчить про позитивні тенденції у цій сфері та їх поліпшення в процесі сучасних системних реформ, що здійснюються в Україні.

Бібліографія

1. Алексійчук В.М. Гроші та кредит в системі відтворення АПК: монографія / В.М. Алексійчук. – К.: Вид-во ІАУ, 1999. – 383 с.

2. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О. Амоша // Економіст. – 2005. – № 6. – С. 28–32.

3. Бурак А.В. Інвестиційно-інноваційне прискорення розвитку аграрних підприємств: монографія / А.В. Бурак. – К.: Вид-во ННЦ ІАЕ, 2011. – 204 с.

4. Бланк І.А. Основы инвестиционного менеджмента: монографія / И.А. Бланк. – К.: Эльга-Н; Ника-Центр, 2003. – 432 с.

5. Інноваційна стратегія українських реформ: монографія / [А. Гальчинський, В. Гесць, А. Кінах, В. Семиноженко]. – К.: Знання України, 2002. – 337 с.

6. Гесць В. Інновативно-інноваційний шлях розвитку – модернізаційний проект розвитку української економіки і суспільства початку ХХІ століття / В. Гесць // Банківська справа. – 2003. – № 4(52). – С. 4–32.

7. Дейнеко Л.В. Розвиток харчової промисловості України в умовах ринкових перетворень: монографія / Л.В. Дейнеко. – К.: Знання, 1999. – 331 с.

8. Дем'яненко І.В. Інвестиційно-інноваційний чинник економічного зростання / І.В. Дем'яненко, А.В. Буряк // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 11(77). – С. 3–11.
9. Дем'яненко М.Я. Оцінка кредитоспроможності агроформувань: монографія / М.Я. Дем'яненко, О.Є. Гудзь, П.А. Стецюк. – К.: Вид-во ННЦ ІАЕ, 2008. – 302 с.
10. Дем'яненко М.Я. Кредитний фактор сталого розвитку аграрного сектору України / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2014. – № 11. – С. 5–14.
11. Крисанов Д.Ф. Інноваційний фактор розвитку харчової промисловості України / Д.Ф. Крисанов // Економіка України. – 2008. – № 4. – С. 71–82.
12. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України: монографія / М.І. Крупка. – Львів: Вид-во “Центр” Львівського нац. ун-ту ім. І. Франка, 2001. – 608 с.
13. Лукінов І.І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя): монографія / І.І. Лукінов. – К.: АТ Книга. – 1997. – 456 с.
14. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М., 1982. – Т. 24. – С. 1932.
15. Непочатенко О.О. Організаційно-економічний механізм кредитування аграрних підприємств: монографія / О.О. Непочатенко. – К.: Вид-во УВВП, 2007. – 456 с.
16. Россоха В.В. Інноваційні процеси економічного розвитку в контексті інвестиційного забезпечення / В.В. Россоха // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 7. – С. 119–123.
17. Статистичний щорічник України за 2015 р. – К., 2016. – 576 с.
18. Фінансово-кредитні відносини в АПК: монографія / [П.Т. Саблук, М.Я. Дем'яненко, В.М. Алексійчук та ін.]; Інститут аграрної економіки УААН. – К., 1996. – 285 с.
19. Дем'яненко М.Я. Фінанси в період реформування агропромислового виробництва: монографія / М.Я. Дем'яненко, П.Т. Саблук, П.І. Гайдуцький. – К.: Вид-во ІАЕ УААН, 2002. – 645 с.
20. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: монографія / За ред. А.І. Даниленка: у 3-х т. – К.: Фенікс, 2008.